

абсолютній більшості випадків з препозитивним прикметником: *Клуб юного моряка, Школа молодій матері – Клуб молодих політологів, Школа вагітних жінок.*

3. Граматична синонімія можлива і в назвах газетних заміток, нарисів, рубрик, статей тощо, які містять певну узагальнену інформацію про тих чи інших осіб або подають їх загальну характеристику: *Випускник на тестування не поспішає – Призовники на медкомісію не поспішають.*

Граматичну синонімію не зафіксовано в назвах довідкових видань, призначених для осіб певного фаху, де активно вживаються граматичні форми однини з узагальнено-збірним значенням, підкреслюючи збірну множинність: *Довідник хірурга поліклініки*; це характерно також для назв навчально-методичної літератури: *Хрестоматія для фортепіано учня 3–4 класів дитячої музичної школи.*

У перспективі планується подальше дослідження співвідношення граматичних значень і форм у вираженні морфологічної категорії числа іменників сучасної української мови.

Бібліографічні посилання

1. **Бондарко А. В.** Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1978. – 175 с.
2. **Бондарко А. В.** Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 208 с.
3. **Граудина Л. К.** Грамматическая правильность русской речи / Л. К. Граудина, В. А. Ицкович, Л. П. Катлинская. – М. : Наука, 1976. – 455 с.
4. **Муромцева О. Г.** Культура мови вчителя / О. Г. Муромцева, В. Ф. Жовтобрюх. – Харків : Гриф, 1998. – 208 с.
5. **Ревзин И. И.** Современная структурная лингвистика : Проблемы и методы / И. И. Ревзин. – М. : Наука, 1977. – 263 с.
6. **Русанівський В. М.** Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1988. – 240 с.
7. **Уфимцева А. А.** Лексическое значение : Принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 240 с.

Надійшла до редколегії 08.04.11

УДК 811.161.2'373.611

О. І. Мізіна

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ КОМПОЗИТІВ (на матеріалі ад'єктивних складнонульсуфіксальних дериватів з першим колірним компонентом)

Окреслено тенденції розвитку індивідуально-авторських новотворів (перший колірний компонент) з матеріально не вираженим суфіксом у порівнянні з відповідними узуальними дериватами, з'ясовано місце та роль нульсуфіксальних ад'єктивних композитів у сучасному українському мовленні, зокрема у поетичному дискурсі, їх дериваційні, структурно-семантичні та функціональні можливості.

Ключові слова: ІАН (індивідуально-авторський новотвір), первинні та вторинні кольоративи, ад'єктивний складнонульсуфіксальний композит, мотивований, напівмотивований, немотивований дериват.

Очерчены тенденции развития индивидуально-авторских неологизмов (первый цветовой компонент) с материально не выраженным суффиксом в сравнении с соответствующими узуальными дериватами, выяснено место и роль нульсуффиксальных адъективных композитов в современной украинской речи, в частности в поэтическом дискурсе, их деривационные, структурно-семантические и функциональные возможности.

Ключевые слова: ИАН (индивидуально-авторский неологизм), первичные и вторичные колоративы, адъективный сложнонульсуффиксальный композит, мотивированный, полумотивированный, немотивированный дериват.

In this article the tendencies of development of individual-authors neologisms (the first colour component) with no materially expressed suffix in comparison with appropriate usual derivatives have been found out, the place and the role of adjectival composites with zero suffix in modern Ukrainian speech, in particular in the poetical discourse, their derivational, structural-semantic and functional possibilities have been cleared out.

Keywords: IAN (individual-authors neologism), primary and secondary colouratives, adjectival composite with zero suffix, motivated, half-motivated, non-motivated derivative.

Учені справедливо зауважують, що складні прикметники є прекрасним засобом образної передачі цілої сукупності ознак описуваних фактів, чим зумовлене широке їх використання в поетичних творах. Основоскладання – досить продуктивний спосіб творення прикметників. Серед прикметників-оказіоналізмів більше 80 % становлять композити, побудовані як за узуальними, так і за okazіональними моделями, часто своєрідні в семантичному та стилістичному відношеннях [3, с. 158–159].

Серед нульсуффіксальних похідних, що використовуються саме у поетичному дискурсі, на окрему увагу заслуговують прикметники, до складу яких входять кольороназви. У віршованих текстах ці деривати характеризуються сконденсованістю позначуваної ними ознаки. Семантична цільність у структурі нульсуффіксальних дериватів призводить до узагальнення відтінків певного кольору, що дає можливість їх стилістичного варіювання [1, с. 13–14].

Назви кольорів постійно привертають увагу лінгвістів, але незважаючи на те, що цій групі лексики в українському мовознавстві приділено значну увагу, складнонульсуффіксальні прикметникові композити з першим колірним компонентом вивчалися тільки принагідно в контексті розгляду інших проблем. Фрагментарно вони були предметом дослідження у складі метафоричних конструкцій у роботах Н. Адаха, Т. Біленко, Л. Пустовіт, Г. Вокальчук, Г. Овсійчук, О. Поліщук, О. Рудь, О. Жижомі та ін.

З іншого боку, українська мова початку XXI ст. переживає своєрідний «інноваційний бум», зазначають мовознавці (Є. Карпіловська, Н. Клименко, Ж. Колоїз, С. Лук'яненко, А. Нелюба, О. Стишов та ін.), що розпочався наприкінці 1980-х рр. Інтенсивність інноваційних змін у мові виявляє тенденцію до зростання, що привертає увагу дослідників. На основі різноаспектного вивчення інновацій створено низку словників нової української лексики (Г. Віняр і Л. Шпачук, Г. Вокальчук, Ж. Колоїз, Д. Мазурик, А. Нелюба). Однак дотепер ад'єктивні індивідуально-авторські новотвори з матеріально не вираженим формантом взагалі та з першим колірним компонентом зокрема не були предметом спеціального дослідження, чим і зумовлена актуальність обраної теми.

Матеріалом для дослідження послужила картотека, укладена шляхом суцільної вибірки зі Словника української мови [11] (узуальні одиниці) та словників інновацій [2, 5, 7, 8, 9, 12] (композитні новотвори).

Мета статті – виявити активність вживання складнонульсуффіксальних ад'єктивних індивідуально-авторських дериватів з першим колірним компонентом, специфіку їх функціонування у поетичному мовленні, дериваційні, структурно-семантичні та функціональні можливості.

Серед лінгвістів немає єдиної точки зору на окреслення лексико-семантичних груп кольоронайменувань. Більшість дослідників кольороназви поділяє на дві семантичні групи: власне кольоративи (*червоний, кораловий, блакитний* та ін.) та додаткові характеристики кольору (*світлий, темний, густий, тьмянний* та ін.). У групі власне кольоративів виділяють первинні (значення кольору є основним, прямим: *синій, жовтий*) та вторинні кольоративи (значення кольору є переносним: *вишневий, кораловий*) [6, с. 115].

Однак нас цікавить перш за все не семантика кольору, зокрема проблема первинності й вторинності кольороназв, а дериваційний процес – утворення нульсуфіксальних композитів за моделлю «П (прикметник) + І (іменник)», де прикметник є назвою кольору, тому ми відносимо до таких прикметників усі ті, що мають ядерну сему «колірна ознака» типу: *білогрудий, молочнокий, світлолиций, срібнолукий, малиновоголовий* і т. п.

Домінантними одиницями у творенні узуальних складнонульсуфіксальних ад'єктивів із першим колірним компонентом є номінації *червоний, жовтий, синій, зелений, білий, чорний, сірий*, що відображають базові колірні уявлення людини й належать до констант духовної та матеріальної культури.

Квантитативні характеристики досліджуваних складнонульсуфіксальних дериватів з першим колірним компонентом в узуальному та в індивідуально-авторському словотворі подані в таблиці.

Колоративи	Кількість досліджуваних одиниць	Кількість перших ад'єктивних основ з колірним компонентом	Кількість інших іменникових основ
Узуальні нульсуфіксальні композити з першим колірним компонентом	208	31	50
Індивідуально-авторські складнонульсуфіксальні новотвори з першим колірним компонентом	239	51	102

Узуальні складнонульсуфіксальні ад'єктивні деривати за значенням першого колірного компонента поділяємо на такі семантичні групи: 1) композити з власне колірним компонентом (означає кольори спектра і ахроматичні кольори: *червон(о)-, жовт(о)-, зелен(о)-, блакитн(о)- (голуб(о)-), синь(о)-, біл(о)-, сір(о)-, чорн(о)-*); 2) композити зі специфічним колірним компонентом, що позначає колір волосся, шерсті, оперення; очей, шкіри істоти (вживаються тільки з основами-соматизмами): *сив(о)-, рус(о)-, русяв(о)-, кар(о)-, риж(о)-, смагл(о)- (смагляв(о)-), смугл(о)-*; 3) композити з компонентом з ознакою подібності до кольору та блиску металу (до них можна застосувати перифраз «кольору срібла, золота, міді»): *срібн(о)-, золот(о)- (злот(о)-, злат(о)-), мідн(о)-*; 4) композити з компонентом, що позначає тон, насиченість, яскравість кольору: *блід(о)-, світл(о)-, темн(о)-, ясн(о)-*; 5) композити з компонентом, що позначає відтінки кольорів: *руд(о)-, сиз(о)-, рум'ян(о)-*; 6) композити з компонентом *ряб(о)-* («покритий плямами іншого кольору, відтінку, що вирізняються на основному фоні»), що вказує на наявність різних кольорів одночасно.

В індивідуально-авторському словотворі палітра кольорів, які передаються першим колірним компонентом, значно ширша порівняно з узуальними дериватами. На думку О. Рудь, найбільша кількість структурно-семантичних типів ха-

рактерна для прикметникових утворень з компонентами *багрян(о)-*, *червон(о)-*, *золот(о)-*, *біл(о)-*, *чорн(о)-*. Порівняно менша кількість типів – це композити із компонентами *синь(о)-*, *блакитн(о)-*, *голуб(о)-*, *жовт(о)-*, *рожев(о)-* [10].

Усі семантичні групи узуальних дериватів з кольороназвою (окрім композитів з власне колірним компонентом) в індивідуально-авторському словотворі розширюються за рахунок появи додаткових відтінків у значенні. Так, до другої групи «Композити зі специфічним колірним компонентом, що позначає колір волосся, шерсті, оперення; очей, шкіри істоти» можна ще додати основу *біляв(о)-* (у знач. «зі світлим волоссям або шерстю» – *білявочубий*), якої не існує в узуальних композитах. У третій групі «Композити з компонентом за ознакою подібності до кольору та блиску металу» зафіксовано нові кольороназви і виділено такі підгрупи: а) «Кольору та блиску металу»: *бронзов(о)-* (*бронзовом'язий*, *бронзовоперий*, *бронзовочолий*), *мідян(о)-* (*мідянолистий*, *мідянорогий*), *сріберн(о)-* (*сріберноголовий*), *сріблян(о)-* (*сріблянолистий*), *срібляст(о)-* (*сріблястолуский*), (в узуальному словотворі тільки *срібн(о)-*, *мідн(о)-*); б) «Кольору ягід»: *вишнев(о)-* (*вишневоокий*), *малинов(о)-* (*малиновоголовий*); в) «Кольору рослин чи їх плодів»: *каштанов(о)-* (*каштановокоший*); г) «Кольору їжі та напоїв»: *молочн(о)-* (*молочноокий*); ґ) «Кольору забарвлення шерсті або оперення тварин (масті коней) та птахів»: *ворон(о)-* (*вороноконій*); д) «Кольору явищ природи, повітряного простору»: *небесн(о)-* (*небесноокий*), *сніжн(о)-* (*сніжнокрилий*, *сніжноокий*, *сніжноперий*).

У групі «Композити з компонентом, що позначає тон, насиченість, здатність пропускати крізь себе світло, яскравість кольору» зафіксовано основи *сяйн(о)-* (*сяйноликий*); *прозор(о)-* (*прозороводий*, *прозорокрилий*), *тьмян(о)-* (*тьмяноводий*); а група «Композити з компонентом, що позначає відтінки кольорів», містить додаткові кольороназви: *багров(о)-* (*багровотілий*), *багрян(о)-* (*багряноглавий*, *багряногривий*), *брунат(о)-* (*брунатовихрий*), *пурпурн(о)-* (*пурпурноустий*), *рожев(о)-* (*рожевоперстий*, *рожевотілий*), *салатов(о)-* (*салатовочолий*). До композитів із компонентом, що вказує на різні кольори, ми додали також основу *райдужн(о)-* (*райдужнокрилий*).

Якщо в узуальному словотворі найчастотнішими компонентами кольороназвами складнонужсуфіксальних композитів є основи *чорно-* (30 одиниць); *червон(о)-*, *біл(о)-* (по 22 од.), *сив(о)-* (11 од.), *жовт(о)-* (10 од.), а до малочастотних належать основи: *блакитн(о)-*, *блід(о)-*, *голуб(о)-*, *кар(о)-* (по 1 од.), *русяв(о)-*, *смугл(о)-* (по 2 од.), то в індивідуально-авторському, за нашими спостереженнями, до найуживаніших препозиційних основ з кольоронозвою віднесено: *зелен(о)-* (29 од.), *біл(о)-* (19 од.), *чорн(о)-* (18 од.), *золот(о)-* (14 од.), *срібн(о)-*, *ясн(о)-* (по 13 од.), *злот(о)-* (11 од.). Серед ІАН зафіксовано 17 малочастотних основ-кольороназв, що вживаються лише одноразово: *багров(о)-*, *брунат(о)-*, *вишнев(о)-*, *каштанов(о)-*, *малинов(о)-*, *молошн(о)-*, *небесн(о)-*, *пурпурн(о)-*, *райдужн(о)-*, *русяв(о)-*, *салатов(о)-*, *сід(о)-*, *сріберн(о)-*, *сріблян(о)-*, *срібляст(о)-*, *сяйн(о)-*, *тьмян(о)-*.

Серед других основ складнонужсуфіксальних композитів в узуальному словотворі найпродуктивнішими є іменникові компоненти *-лиций*, *-носий* (по 12 основ), *-крилий* (11 основ), *-волосий* (10 од.), *-бородий*, *-листий*, *-головий* (по 9 од.), а малочастотними – іменникові основи: *-вітий*, *-губий*, *-деревий*, *-зерний*, *-козачий*, *-копитий*, *-лапий*, *-ликий*, *-мундирий*, *-рилий*, *-рукий*, *-черевий*, *-ший* (по 1 од.); *-зубий*, *-кудрий*, *-мордий*, *-пикий*, *-рогий*, *-ротий*, *-тілий*, *-хвостий*, *-шерстий* (по 2 од.).

В складнонужсуфіксальних ІАН серед іменникових постпозиційних компонентів найуживанішими є основи *-крилий* (10 од.), *-чолий* (8 од.), *-зерний*,

-лисий (по 7 од.), **-лиций, -перий, -рукий, -тілий** (по 6 од.), що, напевне, пояснюється поетикою образу, створюваного відповідними предметами – *крило, чоло, зерно, листя, лице, перо* тощо. В узуальних композитах поширені іменникові композити *ніс, волосся, борода, голова*, хоча відзначається і спільна іменникова база (*лице, крило, листя*), мотивована екстралінгвальними чинниками. Малочастотні, тобто вжиті лише один раз: **-березий, -брисий, -вербий, -вершечкий, -вихрий, -вічий, -воротий, -вусий, -глибий** (від *глиба*), **-глумий** (від *глум*), **-грекий, -давній** (від *давнина*), **-думий, -китий** (від *кита* (діал.), *китиця*), **-коній, -край, -кроний, -лебедий, -лезий, -лобий, -лучий, -м'язий, -митрий** (від *митра*), **-носий, -перстий, -ликий, -поясий, -ризий** (від *риза* (церк.)), **-рухий, -рясий, -стопий, -стріхий, -сяйвий, -травий, -хвилий, -хмарий, -хрестий, -цвітий, -цеглий, -чадий, -чреслий** (ц.-с. *стегна*), **-шерстий, -шибий, -шпачий, -щокый, -ярий** (від *яр*) і т. п. (усього 47 основ).

Малочастотність іменникових основ в індивідуально-авторському словотворі набагато більша, ніж в узуальному, що відбиває прагнення автора до поетичної креативності, оригінальності образу. Серед них особливу увагу привертають основи абстрактних іменників, які на перший погляд і не могли б сполучатися з кольороназвами (**-глумий, -думий**). Оказіональність дериватів і пояснюється порушенням словотвірного типу «назва кольору + назва конкретного іменника, носія кольору».

За значенням постпозиційного компонента досліджувані нами складноульсуфіксальні одиниці поділяємо на дві семантичні групи: 1) в основі яких закладена назва соматичного поняття, що вказує на ознаку за віднесенням до істоти (людини або тварини); 2) композити, другий компонент яких має в основі назву несоматичного поняття.

З-поміж 50 других іменникових компонентів узуальних складноульсуфіксальних композитів переважають ті, в основі яких закладена назва соматичного поняття (39 основ), решту (12 основ) складають деривати, другий компонент яких має іншу семантику і належать до обох семантичних груп.

В індивідуально-авторському словотворі, на відміну від узуального, зі 102 зафіксованих основ сему «соматичне поняття» мають 47 основ, «несоматичне поняття» – 55 од., з узуальними складноульсуфіксальними дериватами збігаються лише 6 основ (**-вітий, -водий, -зерний, -зорий, -корий, -лисий**), але переважають оказіональні іменникові компоненти, що зафіксовані лише одноразово: **-березий, -блузий, -вербий, -вершечкий, -весний, -вихрий, -воротий, -глибий, -глумий, -горбий, -горий, -грекий, -давній, -думий, -квітий, -китий, -коній, -край, -кроний, -лебедий, -лезий, -лукий, -лучий, -митрий, -небий, -поясий, -ризий, -росий, -руслий, -рухий, -рясий, -силий, -сльозий, -снігий, -стеблій, -стріхий, -сяйвий, -хвилий, -хлібий, -хмарий, -хрестий, -цвітий, -цеглий, -чадий, -шаний, -шибий, -шпачий, -ярий** (48 основ).

До індивідуально-авторських складноульсуфіксальних дериватів належать, з одного боку, композити, в яких комбінуються основи за узуальними зразками, наприклад, *біловітий шал, білогуба коняка, білолиста верба, білоногий олень, блакитнозора ніч, жовтоволоса дівчина* і т. п.; а з іншого – композити, в яких незвичайно поєднані основи: *блакитноплечий я, сніжнокрила пристрасть, ясминногруді діви, вогняногровий кінь-дикун, ясноглаве місто* тощо.

Композити з першим колірним компонентом, так само як і решту досліджуваних складноульсуфіксальних одиниць, можна поділити за встановленням відношень між похідним словом і його твірною основою на семантично **мотивовані, напівмотивовані та немотивовані** деривати [4, с. 51–52].

До **мотивованих** відносимо композити, що вільно описуються перифразою «з І (О. у прямому значенні) певного кольору (що є основним, прямим (так звані «первинні кольори»); специфічний колір частин тіла істоти; тон, насиченість, яскравість кольору; відтінки кольорів; різні кольори)», наприклад, **чорнобривий парубок** – «парубок з чорними бровами», **русоволоса дівчина** – «дівчина з русим волоссям», **сизокрила птаха** – «птаха з сизими крилами», **рябодзьоба качка** – «качка з рябим дзьобом» і т. п.

До **напівмотивованих** дериватів належать композити, в яких перший колірний компонент має вторинне значення, тобто виражає ознаку подібності до кольору та блиску інших предметів – металів, ягід, рослин, їжі, явищ природи і т. п.). Для перифразування таких дериватів потрібні додаткові слова, що не фіксуються в основі деривата, наприклад, **срібнокоса мати** – «мати з волоссям сивого кольору, схожим на срібло».

Немотивовані нульсуфіксальні деривати з першим колірним компонентом не перифразуються співвідносними з основами композита словами, наприклад, **міднолоба людина** – «безглуздо вперта, тупа, закомплексована людина». Метафорична асоціативна мотивація побудована на порівнянні порожнього мідного посуду, міцного й гучного, з лобом (вмістилищем розуму) – пустий лоб, як порожній мідний посуд.

Більшість постпозиційних компонентів складнонульсуфіксальних індивідуально-авторських дериватів з першим колірним компонентом має в основі назву соматичного поняття, яка вказує на ознаку за віднесенням до істоти (людини або тварини).

Серед індивідуально-авторських складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів з першим колірним компонентом та другою іменниковою основою з семою «соматичне поняття», як і в узуальному словотворі, мотивовані деривати мають сему «зовнішній вигляд людини» і вступають у дистрибуцію з іменниками, які теж номінують людину (наприклад **багрянолиці молодці** (Максим Розумний), **білоперса жінка** (Н. Мориквас) [2, с. 119], **блакитноплечий я** (Юрко Позаяк), **рудокоса мавка** (В. Стус) [9, с. 107], **синьогуба русалка** (О. Ірванець) [8, с. 156], **чорнорогогий звір** (В. Барка) [9, с. 64], **ясноперста Еос** (М. Рильський) [2, с. 491] тощо). На ознаку за віднесенням до тварини вказують такі мотивовані композитивно-новотвори: **багряногриві коні** (В. Сосюра) [9, с. 80], **блакитногруді птиці** (Б. Рубчак) [2, с. 121], **жовтошкурі рисі** (Д. Павличко) [9, с. 177], **зеленогриві коні** (Н. Кашук) [9, с. 80], **рожевотілий кінь** (М. Бажан) [9, с. 80–81], **рудохвостий віл** [6, с. 27], **сірогрудий птах** (М. Тимчак) [8, с. 157] і т. п.

Серед мотивованих індивідуально-авторських дериватів з кольороназвою у першій основі та з компонентами, в основі яких лежить назва несоматичного поняття, крім тих тематичних підгруп, що виділені в узуальному словотворі, а саме: 1) композити за віднесенням до кольору частини рослини: **зеленостеблий мак** (М. Сингаївський) [9, с. 108], **червонокиті ягоди** (С. Гординський) [9, с. 249], **чорновершечка гречка** (А. Малишко) [9, с. 40]; 2) композити за віднесенням до колірних ознак ландшафту: **білосніга Росія** (М. Тимчак) [8, с. 70], **зеленогорбий Печерськ** (І. Калинець) [9, с. 145], **зеленоросі Казари** (С. Бурлаков) [7, с. 36], **рудогорбий Самарканд** (М. Бажан) [9, с. 187], **ясновербі плавні** (М. Зеров) [2, с. 489], **ясноводий Дніпро** (Яр Славутич) [5, с. 166]; 3) композит за віднесенням до природних явищ (неба, зорь): **блакитнозора ніч** (Д. Павличко) [9, с. 129]; виділяємо додаткові тематичні підгрупи, а саме композити: 1) за віднесенням до одягу: **темношатий герой** (Ю. Клен) [2, с. 444], **чорноризий піп** (В. Барка) [9, с. 147], **чорнорясі невдахи** (С. Бабій) [8, с. 177]; 2) за віднесенням до частин споруд і буди-

вель: *голубостріха оселя* (В. Барка) [9, с. 137], *червоноцеглий дім* [9, с. 51]; 3) за віднесенням до предметів побуту: *білочадий смолоскип* (Ю. Клен) [2, с. 119].

Перша частина напівмотивованих ІАН з семою «соматичне поняття» у другому компоненті так само, як прикметникова основа-кольороназва узуальних дериватів, може вказувати на подібність до кольору металів (золота, міді, срібла), наприклад *злотобородий князь* (М. Бажан) [9, с. 83], *золотолускі рибоньки* (Б.-І. Антонич) [2, с. 232], *золотохвості гадюки* (М. Драй-Хмара) [2, с. 233], *золотошкурі ацтеки* (Ю. Клен) [2, с. 233]; *сріблястолуский дракон* (Б.-І. Антонич) [2, с. 426], *срібнобровий гуцул* (П. Воронько) [9, с. 42] тощо.

Серед напівмотивованих індивідуально-авторських дериватів (на відміну від узуального словотвору) зафіксовано композити з першим колірним компонентом, що вказує на подібність кольору соматизмів до: 1) кольору рослин чи їх плодів: *каштановокоса поетеса* (П. Тичина) [2, с. 242], *ясминногруді діви* (М. Бажан) [2, с. 489]; 2) кольору їжі та напоїв: *молочнооке лошатко* (Г. Світлична) [2, с. 284], *молочноока сестра Люся* (Б. Нечерда) [2, с. 284]; 3) кольору неба, снігу: *небесноока птиця* (І. Драч) [2, с. 295], *сніжноперий голуб* (М. Рильський) [2, с. 412]; 4) кольору вогню (червоний із відтінком полум'я кольором): *вогняногровий кінь-дикун* (Д. Павличко) [5, с. 30].

Друга композитна основа напівмотивованих індивідуально-авторських новотворів може мати у другому компоненті сему «несоматичне поняття» й означувати зовнішній вигляд рослин, міст, будівель, місяця, зорь і т. п. за подібністю до кольору частини тіла істоти: *багряноглаве місто* (А. Малишко) [9, с. 116], *багряноглава столиця* (А. Малишко) [9, с. 214], *ясноглаве місто* (В. Сосюра) [9, с. 116–117]; *багровотілі плити* (М. Бажан) [9, с. 152]; *зеленорогий місяць* (О. Гончар), *прозорокрила зірка* [9, с. 69], *яснорога зоря* [9, с. 71]; *чорнотіла земля* (А. Малишко) [9, с. 67] і т. п.

До напівмотивованих відносимо також індивідуально-авторські композити, в яких обидві основи означають подібність – препозиційна до кольору та блиску металів, ягід, а постпозиційна – до частин тіла істоти: *злотоголовий соняшник* (В. Сосюра) [9, с. 208]; *малиновоголові буряки* (М. Вінграновський). [12, с. 92], *вишневоокі мальви* (Д. Павличко) [2, с. 142]; *сніжнооки айстри* (М. Рильський) [2, с. 412]. Це свого роду антропоморфологізація образів.

Перша прикметникова основа-кольороназва в ІАН з семою «несоматичне поняття» у другому компоненті може вказувати на подібність 1) до кольору металів: *злотолуче сонце* (В. Пачовський) [9, с. 206–207], *злотостеблі ниви* (М. Рильський) [9, с. 128], *міднокорі сосни* (М. Сингаївський) [9, с. 209], *сріблянолисті осики* (В. Сосюра) [9, с. 138], *срібнохвилі русла* (Б.-І. Антонич) [2, с. 428], *срібнозорі хвилі* (Х. Алчевська) [9, с. 229–230] (у значенні «хвилі, що кольором та блиском нагадують срібло й зорі») тощо; 2) до забарвлення кольору волосся людини: *сиволіста смерека* (М. Вінграновський) [12, с. 133], *сиворосий день* (С. Бабій) [8, с. 156] (у цьому разі теж спостерігаємо антропоморфологізацію образів).

Як в узуальному словотворі, так і серед індивідуально-авторських новотворів виявлена невелика кількість немотивованих складнонультсуфіксальних дериватів з першим колірним компонентом, що не перифразуються співвідносними з основою словами. Оскільки при творенні індивідуально-авторських семантично немотивованих дериватів кожного разу виникає новий образ на ґрунті індивідуалізованих метафоричних асоціацій, то утворити лексико-семантичні групи досить складно. Зокрема немотивованими дериватами вважаємо композити з семою «соматичне поняття» у другому компоненті в новій дистрибуції з іменниками-назвами різної семантики, що залежно від контексту набувають нових переносних образних значень, завдяки композитам досягається ефект ожив-

лення неістот (персоніфікація), наприклад: *багрянокосі блискавки* (А. Малишко) [9, с. 14, 49], *багряноокий ліхтар* (Л. Косановська) [7, с. 16], *блакитнокрилий Дніпро* (М. Рильський) [2, с. 121], *бронзовотілий бовван* (О. Дробаха) [7, с. 14], *зеленоглава нива* (А. Малишко) [9, с. 128], *пурпурноуста зірка* (В. Барка) [2, с. 372] і под.

Як справедливо зауважує Т. Біленко, аномативні деривати з нульовим суфіксом дозволяють актуалізувати ті чи ті аспекти дійсності, характер певного явища... Нульовий афікс сприяє збагаченню лінгвообразної системи яскравими аномативними нульсуфіксальними утвореннями, які варто зарахувати до специфічних неправильностей. У поезії вони такі ж важливі, як і нормативні лексеми, оскільки є носіями не лише нової семантичної ідеї, а й особливої виразності, експресивності [1, с. 7–8].

Кількість немотивованих індивідуально-авторських новотворів із першим колірним компонентом та семою «несоматичне поняття» у другому – незначна, вони набувають різноманітних переносних значень, що ґрунтуються на метафорі, наприклад: *синєблузе лице* (М. Хвильовий) [5, с. 136] (ключове слово епохи після 1917 р., що вказувало на пролетарське походження, означувало робітників фізичної праці).

О. Жижома зазначає, що словотвірний принцип у цих випадках загально-прийнятий, новизна має не морфологічний, а семасіологічний характер, тобто традиційність властива лише структурній побудові таких слів, оригінальним виступає семантичний бік твірних основ, їх змістова неспіввіднесеність. Звичайно складні прикметники компонується з двох твірних основ. Автори поетичних творів нерідко порушують взаємозумовленість компонентів у складних прикметниках, поєднуючи складові у такий спосіб, що існування другого не зумовлене першим, тобто в узуальному мовленні перший компонент закономірно спричиняє появу другого, а в новотворах цей другий компонент цілком несподіваний. Завдяки такому поєднанню складових частин, письменники утворюють місткий художній образ [3, с. 158–159].

Складні прикметники – це вдалий засіб передачі цілої сукупності ознак тих фактів, про які йдеться в поезії, тому автори й звертаються до подібних утворень, бо, як правило, корпус узуального тезаурусу не може задовольнити потреби поетів у створенні оригінальних поетичних образів. Утворення такого типу мають один опорний компонент, в якому міститься основне значення всього композита, а другий зазвичай стоїть у постпозиції, уточнює значення основного і залежить від нього.

Отже, здійснений аналіз складнонульсуфіксальних прикметникових дериватів з першим колірним компонентом в індивідуально-авторському словотворі української мови виявив такі тенденції розвитку системи ІАН:

- палітра кольорів, передаваних першим колірним компонентом, в індивідуально-авторському словотворі значно ширша порівняно з узуальними дериватами;

- в індивідуально-авторському словотворі найуживаніші препозиційні основи з семантикою кольору *зелено-, біло-, чорно-, золото-, срібно-, ясно-, злото-*, натомість в узуальному словотворі найчастотнішими є основи *чорно-, червоно-, біло-, сиво-, жовто-*;

- серед ІАН зафіксовано 17 малочастотних основ-кольороназв, що вживаються лише одноразово, а серед узуальних – лише 4;

- з-поміж других іменникових компонентів узуальних складнонульсуфіксальних композитів переважають ті, в основі яких закладена назва сома-

тичного поняття, решту складають деривати, другий компонент яких має іншу семантику, в ІАН, навпаки, – переважають основи з семою «несоматичне поняття»;

– за встановленням семантичних відносин між похідним словом і його твірною основою складнонульсуфіксальні композити з першим колірним компонентом можна поділити на мотивовані, напівмотивовані та немотивовані деривати;

– і в узуальному, і в індивідуально-авторському словотворі переважають мотивовані та напівмотивовані композити, однак серед ІАН виділяється група оказіональних утворень як результат порушень норм словотвору;

– значна кількість складнонульсуфіксальних дериватів з першим колірним компонентом та з семою «соматичне поняття» у другому компоненті, сполучаючись з іменниками-абстрактними назвами, а також такими, що номінують явища природи, топонімами назвами тощо, залежно від контексту реалізують нове переносне образне значення – «оживлення» неживого, набуваючи в кожному разі різних значеннєвих відтінків, поповнюючи корпус епітетів;

– серед ІАН існує тенденція до оказіональної сполучуваності, яка полягає в незвичному поєднанні композита з іменником-дистрибутом, що породжує яскраву образність;

– нульовий афікс сприяє збагаченню образної системи поетичної мови яскравими композитними утвореннями, що є носіями не лише нової семантичної ідеї, а й особливої художньої виразності.

Передбачено в перспективі проаналізувати тенденції розвитку системи індивідуально-авторських композитів на матеріалі ад'єктивних складнонульсуфіксальних дериватів з першим числівниковим та прикметниковим компонентом іншої семантики.

Бібліографічні посилання

1. Біленко Т. Г. Поетика нульсуфіксації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Г. Біленко. – Запоріжжя, 2004. – 20 с.
2. Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. – Рівне : Науково-вид. центр «Перспектива», 2004. – С. 94–491.
3. Жижома Оксана. Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу / Оксана Жижома // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / уклад. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Вип. 18. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 156–161.
4. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К. : Наук. думка, 1984. – 252 с.
5. Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотворчий словник оказіоналізмів / Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. – 168 с.
6. Кудря Оксана. Похідні ад'єктивні одиниці зі вторинним кольоративним значенням в українській та англійській мовах : семантичні групи та механізми їх словотворення / Оксана Кудря // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / уклад. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Вип. 18. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 114–118.
7. Нелюба А. М. Лексико-словотвірні інновації (2008–2009) : словник / А. М. Нелюба. – Х. : Харківське історико-філол. товариство, 2010. – 116 с.
8. Проблеми й перспективи авторської лексикографії. «Регіональний» словник поетичних неологем (Рівненщина) / Відп. ред. Г. М. Вокальчук. – Вид. 2-е, випр. і доп. – Острого : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. – 192 с.
9. Рудь О. М. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. – 270 с.
10. Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українській поетичній мові ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01

«Українська мова» / О. М. Рудь. – К., 2002. – 21 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/6081.html>.

11. **Словник української мови** : [в 11 т.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

12. **Словотворчість шістдесятників**. Ліна Костенко. Микола Вінграновський : зб. наук. праць / відп. ред. Г. М. Вокальчук. – Острогоз : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2010. – 178 с.

Надійшла до редколегії 6.04.11

УДК [811.161.1 + 811.161.2]*27

Л. С. Москаленко

Кримський республіканський інститут послесереднього педагогічного освіти

РУССКО-УКРАИНСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОВОГО ВАРЬИРОВАНИЯ

Присвячено проблемі формування українського варіанта російської мови; розглянуто явище інтерференції російської та української мов як одна з умов формування особливої форми мови в Україні.

Ключові слова: інтерференція, український варіант російської мови, русофонія, варіювання мови, варіант мови.

Посвящена проблеме формирования украинского варианта русского языка; рассмотрено явление интерференции русского и украинского языков как одно из условий формирования особой формы языка в Украине.

Ключевые слова: интерференция, украинский вариант русского языка, русофония, варьирование языка, вариант языка.

The article deals with the problem of forming the Ukrainian variant of Russian. It examines the phenomenon of interference between the Russian and Ukrainian languages as a condition of a forming a special form of language in Ukraine.

Keywords: interference, Ukrainian versions of Russian, russophonie, varying of language, variety of language.

После распада СССР и образования независимых государств статус русского языка изменился. Сегодня русский языке принято рассматривать в качестве полинационального, то есть «имеющего несколько центров развития, в которых формируются так называемые национальные варианты с собственными нормами, собственными языковыми процессами и с равноправным статусом» [5, с. 32]. В лингвистике достаточно глубоко изучены национальные варианты таких языков как английский, испанский, немецкий, французский и т. д. Полинациональный характер русского языка только начинает изучаться и еще не является общепризнанным.

Описание варьирования русского языка становится одной из актуальных проблем современной русистики. Возникновению новых форм существования русского языка посвящены работы таких ученых, как А. Н. Рудяков, Е. А. Журавлева, В. Ю. Михальченко, Ю. В. Дорофеев, И. Н. Кошман и др.

А. Н. Рудяков предлагает концепцию устройства Русофонии «как глобального русскоязычного мира, единственным интегрирующим фактором которого является использование русского языка как средства социального взаимодействия» [10, с. 8]. Русскоязычный мир, согласно этой идее, представляется в виде организованного множества национальных вариантов русского языка, активно